

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 80

הלכות יום טוב - מלאכת אוכל נפש

שבעה ימים בשנה, וי"ב ימים בגולה נקראים 'ימים טובים'. ואלו הם: ראשון ושביעי של פסח, חג השבועות, שני ימים של ראש השנה, ראשון ושמיני של חג הסוכות. ימים אלו אסורים בעשיית מלאכה, השבת בהם ממלאכה קיים מצות עשה והעושה בהם מלאכה לוקה, שנאמר בפסוק (שמות יב, טז) "וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם".

יצא מן הכלל הנזכר מלאכת 'אוכל נפש' [מלאכה לצורך אכילה], שהותרה עשיית מלאכה לצורך אפייה ובישול ביום טוב, וכפי שנאמר בפסוק (שם) "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם". מכאן למדו חז"ל (ביצה לו:ו) "אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד". לגבי שאר המלאכות (מלבד מלאכות של 'אוכל נפש'), שווה יום טוב לשבת בכל המלאכות האסורות.

מלאכת 'אוכל נפש' - פירושה מלאכה הנעשית בגוף האוכל לצורכי אכילה, כגון: שחיטה, אפייה, לישה וכיוצא בהן שהם מותרות. אך כל שאין בהם צורך אכילה, כגון, כתיבה, אריגה, בנין וכיוצא בהן אסור לעשות ביום טוב. יצאו מן הכלל מלאכת 'הוצאה' ו'הבערה' שהותרו ביום טוב למרות שאין פעולתם בגוף האוכל, טעם ההיתר כיון שכבר הותרו לצורך אכילה, הותרו גם שלא לצורך, בתנאי שיש בהם צורך קצת¹. ולהלן יבואר גדרו ופרטי הלכות 'אוכל נפש' ביום טוב.

לצורך היום¹¹.

ומטעם זה מותר גם בזמננו לבשל ביום טוב כל תבשיל שאם יבשלו אותו מערב יום טוב יפוג טעמו אפילו במועט, אף שיש לנו מקררים ששומרים על טריות המאכל שלא יפוג טעמו כלל, מכל מקום כל שהאוכל מצד עצמו מפגי טעמו לא חייבו חכמים לבשלו מערב יום טוב ולעשות פעולות חיצוניות כדי שלא יפוג טעמו¹², ויש אומרים שסיבת ההיתר בזמננו כיון שטעמו של תבשיל שהוציא אוהו מהמקרר וחימומוהו אינו משובח כטעמו של תבשיל שהתבשל באותו היום, ולדבריהם באוכלים הידועים שטובים מאתמול כמו היום יש להחמיר¹³. מאכל שטעמו לא נפגם אך מראיתו משתנה - חשוב כדבר שמפיג טעם¹⁴. ולכן מותר להכין שחינה ביום טוב כרגילותו בחול, וכן מותר לתת מיונו או סחוג לתוך דג הטונה, או לעשות סלט ביצים למרות שיש בכך חשש לישה (החתיכות מדבקות ונעשות כגוש אחד), מפני שאם יכינו אותם מערב יום טוב יפוג טעמם או מראיתם.

האם מותר להכין ביו"ט מאכלים שלא היה נפגם טעמם כלל אילו היה מכין אותם מערב יו"ט, אך רק ביו"ט נמלך לאכול ממאכלים אלו?

מאכלים שאין טעמם נפגם כלל אם מכינים אותם מערב יו"ט, כל שלא היה יכול לעשותם מערב יו"ט, כגון: שלא ידע

גדולות או לבשל על אש קטנה⁶.

דוגמאות לדברים שיש לעשותם מערב יום טוב: אין להכין שמרים, גבינות, ריבות ממותקות (שהסוכר משמרן), ערק וכדומה ביום טוב⁷. ובהם יש להחמיר יותר, כיון שהדרך לעשותם בכמות גדולה המספיקה לימים רבים ונראה כעושה לצורך חול. ומכל מקום על ידי שינוי אפשר לעשותן גם ביום טוב⁸.

הרוצה לחמם מים לשתיה אין זה נחשב כדבר שאפשר לעשותו מערב יו"ט, כיון שיש לו הפסד אם יעשהו מערב יו"ט שהרי יצטרך להשאיר גז או חשמל דולק כדי לשמור על חום המים, וכן המים מתמעטים על ידי השהייתם על האש מבעוד יום, ויתכן וישתו הרבה ויחסרו לו מים ביום טוב⁹.

בישול לצורך סעודת ליל יום טוב, כיום שיש מקרר ומקפיא שאפשר לאחסן בהם את האוכל, ואין האוכל מפגי טעמו, האם צריך לבשל מערב יום טוב או שאפשר גם להכין ביום טוב עצמו סמוך לסעודה?

כל תבשיל שבטבעו מפגי טעם אפילו מעט מותר לבשלו ביום טוב¹⁰, אף אם מבשלו בליל יום טוב לצורך סעודת הלילה, שאז בוודאי לא יפוג טעמו אם יבשלו מערב יום טוב, מכל מקום, לא חילקו הפוסקים בהיתר בישול מאכלים מסוג שמפיג טעם בין בישול לצורך ליל יום טוב, לבישול

האם כל המלאכות הותרו לצורך 'אוכל נפש'? והאם מותר לקצור או לסחוט לצורך אכילה ביום טוב?

אף על פי שמלאכת 'אוכל נפש' הותרה ביום טוב, מכל מקום, היתר זה נאמר דווקא במלאכות הנעשות מתהליך הלישה ואילך, כגון: לישה, אפייה ובישול, ברירה וכדומה שהרגילות להכין מהם כמות קטנה עבור אותה היום בלבד. אבל שאר מלאכות הנעשות בשלב מוקדם יותר כגון קצירה, בצירה, שחיטה וכיוצ"ב, שהדרך לעשות אותם בכמות גדולה שתספיק לימים רבים, מלאכות אלו אסורות ביום טוב גם אם עושה אותם בשינוי².

יש אומרים שמלאכות אלו שלא הותרו ביו"ט אסורות מהתורה³, ויש אומרים שאסורות מדרבנן, מחשש שמא ידחה האדם מלאכות שאפשר לעשותן מערב יום טוב ליו"ט, ונמצא טרוד ועסוק במלאכה ועבודה כל החג וימנע משמחת יום טוב, וכן פסק השו"ע⁴.

האם מותר להכין ביו"ט מאכלים שהיה אפשר להכינם מערב יו"ט?

כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב יום טוב באופן שלא יפוג הטעם הטוב של המאכל, ולא יהיה שום הפסד אם יעשה מערב יו"ט - יש לעשותה מערב יו"ט. מי שלא הכין מערב יום טוב רשאי להכין ביום טוב בשינוי⁵. אופן השינוי לחתוך לחתיכות

1 שו"ע סימן תקו ס"ח, סימן תקי ס"ג ס"ה.

2 שו"ע סימן תצה ס"ב, משנ"ב סק"ג.

3 רמב"ן במלחמות, רשב"א וראה בשעה"צ סימן תצה ס"ק יח.

4 טור סימן תצה, רמב"ם פ"א ה"ה, שו"ע שם סעיף ב. ועיין במשנ"ב שהביא את שתי השיטות בלי להכריע. נפק"מ לדין אמירה לגוי.

5 משנ"ב סימן תצה ס"ק ח-ט, כה"ח סק"י. חו"ע עמ' ח' ויאלץ ובהרחבה בהערה שם, שנכון להחמיר

אף לדעת השו"ע.

6 ויש שכתבו שאפילו הנחת הקדרה על האש על ידי שמרימה בורעותיו גם כן חשוב שינוי, הגר"ג

קרליץ חוט שני יו"ט פ"ב סק"ב.

7 ויש שכתבו שאפילו הנחת הקדרה על האש על ידי שמרימה בורעותיו גם כן חשוב שינוי, הגר"ג

קרליץ חוט שני יו"ט פ"ב סק"ב.

8 משנ"ב סימן תק"ד סקט"ו.

9 רמ"א סימן תצה ס"א, משנ"ב סימן תצה ס"ק ט.

10 הגר"י"ש אלישיב הלכות המועדים פ"ב הערה 36.

11 הגר"י"ש אלישיב שם הערה 37.

12 הגר"ג קרליץ חוט שני יו"ט פ"ב סק"ב, שו"ת באר משה ח"ח סימן רכה.

13 משנ"ב סימן תק"ד סקט"ו.

14 משנ"ב סימן תק"ד סקט"ו.

שירצה לאכול מאכל זה ביו"ט, או שלא היו לו מצרכים הנדרשים להכנתם, או שהיה טרוד בערב יו"ט ולא היה לו פנאי - מותר להכניס ביום טוב ללא שום שינוי¹⁵, וכתבו האחרונים שאף אם אינו יודע מבעוד יום איזה מאכל ירצה לאכול ביום טוב, או באיזה אופן רוצה לאכול את המאכל כגון בשר שיש אפשרות להכינו בקדרה או בצליה, מותר לכתחילה לבשלו או לצלותו ביום טוב ללא שינוי¹⁶.

האם מלאכת בישול 'הותרה' לגמרי ביום טוב, או שצריך להשתדל למעט במלאכה כמה שאפשר?

כאמור 'מלאכת מבשל' היא מהמלאכות שהותרו ביום טוב לצורך אוכל נפש¹⁷. ובפוסקים מבואר שמלאכת 'אוכל נפש' היא בגדר 'הותרה', והיינו שמלאכת 'אוכל נפש' היא היתר גמור ומעולם לא נאסרה, ולא נאסר ביו"ט אלא 'מלאכת עבודה', וצורך אוכל נפש אינו בכלל זה¹⁸, ולכן אין צורך לעשות פעולות מיוחדות כדי להימנע ממלאכת בישול ביום טוב, זולת מה שאסרו חכמים. כפי שיבואר לקמן.

האם מותר להכין תה או קפה ביו"ט בכלי ראשון או מעירוי מכלי ראשון?

כאמור, מלאכת אוכל נפש 'הותרה' ביום טוב. לפיכך מותר לשפוך ביו"ט מים רותחים על תה או קפה שאינם מבושלים, ואין צריך למעט באיסור בישול ולשפוך מכלי שני וכדומה, אף אם לא ישתנה טעמו בכך¹⁹.

כמו כן, מותר לשפוך מים רותחים על כוס רטובה, ואין צורך לנגבה או לנער את הטיפות לפני השפיכה, כפי שמחמירים לכתחילה בשבת²⁰. וכן מותר לשפוך מים רותחים לבקבוק תינוק שיש בו דיסה, אף אם הדיסה אינה מבושלת. וכן מותר להוסיף חלב אפילו שאינו מבושל, לכוס שיש בה מים חמים, אף בכלי ראשון.

האם מותר לכסות (להטמין) סירים בשמיכות ביום טוב עצמו?

הרוצה להטמין ביו"ט יכול להטמין אפילו בדבר המוסיף הבל, ולכן מותר לכסות סיר העומד על גבי האש במגבת וכדומה כדי

לשמור חומו, אף שעל ידי החום למטה הוא מוסיף הבל בכלול.

האם מותר להכין ביו"ט בשר או תבשיל בכמות גדולה, או שצריך לצמצם ולהכין רק מה שאוכלים בחג?

מותר לבשל ביום טוב בקדרה אחת כמות גדולה של אוכל, למרות שלא יהיה בכך צורך ביום טוב, כיון שביום טוב אין איסור 'ריבוי בשיעורים'²¹. טעם ההיתר מפני שבישול ביום טוב הוא בגדר 'הותרה'²². במה דברים אמורים שמותר להוסיף בכמות גם שלא לצורך החג, דווקא שמוסיף קודם שהעמיד את הקדירה על גבי האש, אבל אחר שהעמיד את הקדירה על האש אין להוסיף בשר או ירק שלא לצורך החג²³. עבר והוסיף לתבשיל באיסור, מותר התבשיל באכילה, אף כשיש לו קדירות אחרות²⁴.

במקרים בהם כאשר מבשלים כמות גדולה בקדירה אחת התבשיל נעשה טוב יותר, יהיה מותר להוסיף בקדרה גם לאחר שהונחה על האש, כגון להוסיף בשר או דגים, שעל ידי ההוספה התבשיל נעשה שמן יותר. וכן מותר לתת ירקות למרק להוסיף טעם למרק.

בכל הנ"ל טוב להחמיר שלא לומר בפירוש שמבשל לצורך מחר²⁵.

וכל זה כשעדיין נמצא קודם סעודת יום טוב, אבל לאחר שסיים לסעוד את סעודת החג ביום אסור לבשל לצורך הלילה, ואפילו אם יערים ע"י שיאכל מעט מכל תבשיל - אסור, כיון שזו הערמה הניכרת²⁶.

האם מותר להכין בשר צלי, בכמות גדולה יותר ממה שאוכלים בחג?

ההיתר לבשל בכמות מרובה הוא דווקא כשכל האוכל מתבשל באותה קדרה, שאף על פי שהחתיכות נפרדות מכל מקום כיון שהקדירה היא אחת, חשוב כ'ריבוי בשיעורים' ומותר. אך להניח בשתי קדירות נפרדות ואחת מהם שלא לצורך החג אסור, ודינו כ'ריבוי במלאכות' שאסור ביום טוב²⁷. מדין זה נלמד כשצולים בשר בשיפוד, אסור להוסיף שיפודים שאינם לצורך האכילה בחג. אולם, בשיפוד אחד מותר להכניס יותר בשר כדין קדירה

אחת שמותר²⁸. אכן כשצולין בשר בשביל אורחים או כדי שיהיה ברווח לכולם, מותר גם אם לא יאכל את הכל בחג עצמו²⁹.

כמו כן, אסור לטגן קציצות דגים ובשר בכמות גדולה שאינה לצורך יום טוב, מאחר ואינו משביח את שאר התבשיל. ולכן המטגנים שניצלים וכיוצ"ב, כיון שכל טיגון הוא בפני עצמו, יש להיזהר לטגן רק בכמות המיועדת ליום טוב עצמו ולא ליום חול³⁰. ובהכנת קציצות וכופתאות יש להחמיר אפילו אם מבשל אותם בקדירה אחת קודם הבישול, כיון שיש בזה טרחה יתירה בהכנת כל אחד ואחד³¹.

האם מותר להוסיף מים למיחם חשמלי ביו"ט?

מותר להוסיף מים למיחם חשמלי ביום טוב. מכל מקום השופך מכלי שבידו למיחם, אם השפיכה אינה בבת אחת אלא בהפסקות, יש להפסיק מיד אחר ששפך כדי צורכו לשתיה בחג, משום שבשפיכה בהפסקות כל שפיכה ושפיכה היא נחשבת כנתינה נוספת על האש ואסור להוסיף מים שלא לצורך³².

אמנם, אם יש חשש שיתאדו כל המים ויכבה המיחם ולא יוכל אח"כ להמם מים לצורך יו"ט מותר להוסיף מים לכתחילה³³.

מתי הזמן הראוי להדליק את נרות יום טוב?

יש להדליק נרות יום טוב מערב יום טוב קודם בין השמשות, כיון שדין הנרות כצרכי אוכל נפש שאפשר לעשותם מערב יו"ט, ועוד שאין זה נאה שחוזרים מבית הכנסת והבית חשוך בלא נרות³⁴. אך הרבה מנשות אשכנז נהגו להדליק את הנרות בלילה דווקא³⁵. ובפרט אם נוהגות לברך "שהחיינו" בהדלקת הנרות שצריכות להדליק דווקא בלילה, כיון שבחג השבועות נאמר "שבע שבתות תמימות" וצריך שיושלמו כל ימי הספירה³⁶.

ביום טוב שני של גליות - אם אור החשמל דולק לא ידליקו נרות מבעוד יום (ביום טוב ראשון). כיון שאין בהם שום תועלת לצורך היום³⁷, אלא תמתין עד צאת הכוכבים ואז תדליק, ורשאית להדליק בלילה למרות שאור החשמל דולק ואין צורך ממשי באור הנרות, משום המנהג להדליק נרות יום טוב³⁸.

29 לקט ישר (עמ' 105) בתשובת תרומת הדשן.

30 ב"י סימן תקג בשם תשובת הרשב"א ח"א סימן תרפא.

31 משנ"ב סק"ח, פסק"ת הלכה ו'.

32 שו"ע סימן תקג סעיף ב, משנ"ב ס"ק יד, יבי"א ח"ז סימן מח אות ב', שבות יצחק עמ' לח בשם הגריש"א.

33 משנ"ב שם ס"ק טז.

34 חזו"א הובא באורחות רבינו ח"ב עמ' ק, שבות יצחק פ"ו אות א' ס"ק ב' בשם הגריש"א, אורל"צ ח"ג פ"ח ה"א, חזו"ע יו"ט עמ' שו.

35 משנת יעבץ סימן לד, ושם כתב שיש בזה מחלוקת ראשונים, שדעת הבעל המאור והמאירי בשבת דף כג שידליקו בלילה, אולם הרמב"ם בהלכות שבת פ"ל ה"ה כתב שידליקו מבעוד יום, עיין עוד פסק"ת סימן תקיד הלכה יט, שהביא את הטעמים והצדדים בזה.

36 לוח א"י להגרי"מ טיקונצ'נסקי בשם הגרש"ז זלאטניק, עיין עוד פסק"ת סימן תצד אות ב'.

37 אם יש חושך בבית יכולה להדליק את הנרות מבעוד יום, אף שהוא יום טוב ראשון, כיון שנרות אלו הרי הם צורך אותה שעה.

38 הגרש"ז אויערבך יום טוב שני כהלכתו פ"א הערה נו, שו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן נח אות ז', הגריש"א אלישיב שבות יצחק דיני הדלקת נרות פ"ו אות א' סק"ג.

15 משנ"ב סימן תצה ס"ק ח.

16 הגרש"ז אויערבך שש"כ פ"ב הלכה ב' הערה ו', הגר"נ קרליץ חוט שני יו"ט פ"ב סק"ב.

17 שו"ע סימן תצה סימן א'.

18 ר"ן רפ"ב דביצה, פמ"ג סימן תצח א"א סק"ג, שו"ע הרב סימן תקי ק"א סק"ב, שו"ת רב פעלים ח"ב סימן ג"ז. ואינה בגדר 'דחוייה', שהרי מצות האכילה ביום טוב אינה סיבה מטפיקת לדחות 'איסור מלאכה'.

19 הגריש"א אלישיב הובא בלקט הלי"ו"ט לרי"א דינר פ"י ס"א.

20 הגר"ש אלישיב בהלכות חג בחג פרק י' הערה 43, חוט שני עמ' נט.

21 שו"ע סימן תקג סעיף א'.

22 ושונה מדין מבשל בשבת לחולה, שאסור ריבוי בשיעורים, ששם ההיתר הוא דחוייה, ר"ן ביצה ט"ב מדפי הרי"ף.

23 רשב"א וטור הובאו בב"י בסימן תקג, משנ"ב סק"ה.

24 שו"ע שם משנ"ב ס"ק יג.

25 משנ"ב סק"ו, חזו"ע עמ' לה.

26 שו"ע שם.

27 שו"ע סימן תקג סעיף א'.

28 משנ"ב שם סק"ה.